

світ». Австрійський професор G. Wytrzens схарактеризував Франка як «велетня української літератури і культури».

Нині, на початку XXI століття, аксіоматичним стало те, що Іван Франко належить не лише національній, а й світовій меритократії. Причому цей термін — «меритократія» — надзвичайно вдало виражає Франковий ореол і в буквальному сенсі («влада достойних»), і тим паче у науковому («влада інтелектуалів, інтелектуальної еліти»). Творчість Івана Франка давно вже має художню, інтелектуальну і духовну владу в суспільстві й тому, безперечно, є меритократичною.

Власне, це і мав на увазі Юрій Мушкетик, коли говорив, що «не просто ... охопити всі сторони культурно-наукової і суспільно-політичної діяльності І. Франка», експресивно, образно й пафосно наголошуючи на тому, що він «піднявся до вершин людського духу, людського генія; іскри вогню, які шугали з його горна і розлетілися по всьому світу, засвітили в багатьох серцях одвітний вогонь патріотизму, любові, жадоби пізнання, боротьби за щасну долю людства. Вони — у наших грудях. Підтримувати й далі той світлий вогонь, який допомагає розвиднюватися на вселюдських обрях, — благородна й прекрасна справа».

С. ЗЛУПКО

НАУКА І НАУКОЗНАВСТВО У ТВОРЧОСТІ ІВАНА ФРАНКА

Досі залишається незабгненим креативний феномен Великого Каменяра, енциклопедичність його знань, величезний обсяг, розмаїття і глибина розкриття тем, до яких звертався Франко-письменник і Франко-вчений. Одна з них потребує нашої пильної уваги — це значення науки і наукознавства у творчій спадщині галицького генія.

Науковість — неодмінна характеристика творчого пошуку великого вченого. Про це, до речі, варто було б пам'ятати всім франкознавцям. Непримиренний до будь-яких заялжених, консервативних поглядів, канонів і звичок, усілякого догматизму і закостеніння думки, Іван Франко, як справедливо зазначав А. Брагінець, нічого не брав на віру, до всього ставився критично, не боявся виявляти й аналізувати власні помилки¹.

¹ Андрій Брагінець. Філософські та суспільно-політичні погляди Івана Франка. — Львів, 1956. — С. 123.

Такий підхід проявився ще у ранній його творчості, що впливало з великої поваги до науки, пошуку наукової істини. Так, у студентському дослідженні «Лукіан і його епоха» І. Франко відзначив, що «наука і філософія, не маючи під собою міцного фундаменту, позбавлені глибоких животворних ідей, заражені моральною гнилизною і зневажливим ставленням до всього людського й божественного, не могли визначити людині певного й належного місця, вкласти в певні рамки людської особистості»².

² Іван Франко. Зібрання творів у 50-ти томах. — К., 1986. — Т. 45. — С. 19.

© ЗЛУПКО Степан Миколайович. Доктор економічних наук. Завідувач кафедри економіки України Львівського національного університету ім. Івана Франка. 2006.

Спираючись на слова Лукіана, Іван Франко доводить, що брехня не може претендувати на науковість, бо ж саме наука покликана утверджувати істину. Наприклад, той, хто закликає нехтувати багатством, передусім сам повинен бути далеким від будь-якої жадоби до наживи. Інакше наука зведеться до пустопорожніх балачок, форм і трюків³. Шарлатанство — не наука, — стверджував І. Франко.

Новаторські думки щодо ролі науки та її суспільної функції письменник, на чому особливо слід наголосити, висловлював ще у достатньо молодому віці. Глибоку обізнаність у цьому питанні засвідчує його праця «Наука і її взаємини з працюючими класами» (1878), у якій І. Франко прагне передусім з'ясувати, що означає поняття «наука». Він пише: «Здавалося б, на перший погляд, що не має нічого легшого, як дати відповідь на вище поставлене запитання. Але ж історія розвитку людства вчить нас, що протягом довгих віків тисячі мислячих людей давали найсуперечливіші відповіді на те запитання, розуміли науку в найрізноманітніший спосіб і, виходячи з того розуміння, присвячували свої здібності, а не раз і все життя праці зовсім не потрібній і такій, що не має з справжньою наукою жодного зв'язку»⁴.

Прикладом такого марнотратства праці молодий Франко вважав середньовічних алхіміків та астрологів, їхні передбачення і віщування. Ідеї такого гатунку побутували за часів античності та середньовіччя, коли розуміння власне науки підмінювалося бурхливою фантазією. «Наукою, — підкреслював письменник, — можна називати тільки пізнання законів і сил природи, які проявляються всюди і як завгодно. Справжня наука не має нічого спільного з жодними надприродними силами, з жодними вродженими ідеями, з жодними внутрішніми світами, що ке-

рують зовнішнім світом. Вона має лише справу з світом зовнішнім, з природою ... Поза природою немає пізнання, немає істини. І лише природа є тією книгою, яку людина му- сить постійно читати, бо тільки з нею може з'явитися для людини блаженна правда»⁵.

Говорячи про те, що поза природою немає пізнання, Іван Франко розглядав людину як її неодмінну складову, одне з незліченних творінь природи⁶. А тому предметом і кінцевою метою науки є людина, її цивілізаційний поступ. Людина з її історією, релігією і культурою заповнює природний простір, утворюючи органічну єдність із природою.

Неможливо віднайти істину поза природою, адже вона надає людині засоби для життя, задоволення її потреб, спонукає спостерігати і мислити. Але чи лише осягнення законів природи — єдина мета науки? Очевидно, що ні, бо у такому разі наукове пізнання не змогло б дати ані найменшої користі людству.

Саме знання, зазначав Іван Франко, нікому їсти не дає. Так, скажімо, можна знати, що на глибині моря лежать величезні скарби і водночас загинути від голоду. Справжня наука — не безплідне знання. «Від справжньої науки ми передусім вимагаємо, щоб була корисною, щоб давала нам можливість перемагати без великих втрат у вічній боротьбі з природою за існування і збереження»⁷. Письменник доводить, що істинна наука покликана виконувати два завдання: вчити, як пізнавати закони природи і як користуватися ними у боротьбі за виживання. Отже, найважливішими є знання і правда.

Побутує думка, що праця стоїть осібно від науки. Тим часом їхнє поєднання приносить велику користь суспільству. Прагнучи бути щасливою, людина, за твердженням І. Франка, може досягти цієї мети «аж тоді, коли наука і праця зіллються до неї воєдино; коли

³ Там само. — С. 20.

⁴ Там само. — С. 30.

⁵ Там само. — С. 32.

⁶ Там само.

⁷ Там само.

всяка її наука буде корисною працею для суспільства, а всяка праця буде виявом її розвинутої думки, розуму, науки. І народи тільки тоді зможуть досягти щастя і свободи, коли всі будуть вченими працівниками»⁸. Тоді кожен буде розвинений інтелектуально, зможе використовувати свої знання і зусилля на добро загалу і власний добробут. Можливо, такий ідеал видається далеким і недосяжним, ба навіть фантастичним. Однак якщо проаналізувати пройдений людством шлях, то легко переконаємося, що, по-перше, воно від початку свого розвитку прямує до цієї мети, по-друге, засоби, винаходи, прагнення і боротьба дають підстави сподіватися, що здійснення цієї мети можливе, необхідне і досягне у не такому вже й далекому майбутньому, як може декому здаватися.

Міркування Івана Франка про необхідність для подальшого поступу суспільства злиття наукового знання з працею є геніальним передбаченням. Адже на початку ХХІ ст. у багатьох країнах світу, зокрема й Україні, вперше заговорили про економіку знань, що, власне, і спирається на інтелектуальний потенціал суспільства. Справді, в часи юності поета це могло видатися прожектерством, але нині — це реальність економічного творення. Наукові ідеї Івана Франка виявилися пророчими. Шкода, що наші сучасники мало заглиблюються у його праці, адже там розсіпані золоті зерна новаторської думки.

Важливою наукознавчою позицією вченого було твердження про те, що «наука, як і природа, є завжди одна — нероздільна і нерозривна. Все в ній взаємозв'язане, взаємодіюче, взаємозалежне: вона — ланцюг, в якому всі ланки тісно склепані між собою. Коли ж говоримо про поділ наук, то тим аж ніяк не хочемо сказати, що наука справді розпадалася на окремі частини, які не мають між собою нічого спільного. Навпаки, від порухів найменшої пилінки, найдрібнішої піщинки до

⁸ Там само. — С. 33.

І.Я. Франко

Фото 1898 р.

найскладніших і найважчих досліджень людської думки — все становить в ній єдину цілість, одне тіло і все підлягає однаковим законам»⁹.

Таке доволі розлоге висловлювання Івана Франка принципове для визначення цілісності наукового знання, розуміння якого не тільки в середині ХІХ ст., а й нині є неоднозначним. Науку нерідко тлумачать як певну сукупність різнорідних галузей знання. Наприклад, француз О. Конт уявляв людське знання як драбину, щаблі якої співвідносяться у вигляді прямих ліній. За часів студентства Франка поширеними були матеріалістичні погляди на науку, згідно з якими закони, що діють у природі, та суспільні закони — істотно різняться.

Наприклад, знаменитому українському вченому Сергію Подолинському, котрий, на думку Ф. Енгельса, здійснив дуже цінне відкриття, довівши, що сонячна енергія на поверхні землі може функціонувати за допомогою праці довше, ніж без неї, було закинуто докір. Мовляв, він припустився помилки, оскільки сплутав фізичне (сонячна енергія) й економічне (праця). Про це Ф. Енгельс по-

⁹ Там само. — С. 34.

відомляв свого соратника К. Маркса, тоді як Іван Франко доводив, що все — від найдрібнішої піщинки до людської думки — становить єдине ціле. Це був геніальний висновок, зроблений двадцятидворічним дослідником.

Очевидно, такий цілісний підхід до наукового знання не був для Франка випадковим. Джерела його наукознавчих поглядів слід шукати не тільки у його природжених здібностях і глибинній проникливості, скільки у тому середовищі, де він сформувався як науковець. Органічним виявився для письменника український народний світогляд, якому притаманний космогонізм з його цілісним трактуванням Всесвіту. Можливо, тому вітчизняний економіст-статистик Д.П. Журавський ще до І. Франка твердив, що в реальному житті немає окремих наук, бо світ єдиний, і все у ньому тісно взаємопов'язане. На цьому акцентував й Іван Франко, сприймаючи Всесвіт, відповідно до української світоглядної традиції, як загальну цілісність.

Якщо всі галузі знань нерозривно пов'язані між собою, то чому в реальній дійсності різні її грані вивчають окремо? Відповідаючи на це питання, Іван Франко писав: «Говорячи про поділ науки, виражаємо швидше наше власне невміння, слабкість наших відчуттів, які не можуть обійняти всього велетенського матеріалу, всього нескінченного зв'язку сил, діянь і впливів»¹⁰.

Отже, одиничний людський розум не може з однаковою глибиною і повнотою охопити ціле та розплутати те, що в ньому заплутане і злите воедино. Тому аналіз потрібно проводити частинами, пам'ятаючи, що йдеться не про окремі світи, а різні вияви однієї сили, одного вічного руху, який панує у природі.

Досвід доводить, що І. Франко цілковито мав рацію. Прикладом може слугувати його багатогранна наукова творчість: він продемонстрував високий професійний рівень у

своїх дослідженнях у галузях суспільствознавства й економіки, літературознавства і фольклористики, філософії і політики.

Увесь масив наук Іван Франко поділяв на дві групи. До першої зараховував природничі (фізичні) науки, до другої — ті, предметом дослідження яких є людина «від самого початку її появи на землі і всі віки її історичного життя, в тому числі нинішнє її життя, суспільний лад, внутрішні мотиви, діла та ідеали, до яких прагне. Цей розділ називається антропологічними науками»¹¹.

Дехто, як каже І. Франко, долучає до них третій розділ — теологічні науки. Та оскільки такі науки ґрунтуються на вірі, виключають будь-яке розумове доведення і з'ясування, то «ми не можемо ними займатися»¹².

Окрім поділу наук на природничі та антропологічні, він дав також характеристику окремим з них, зокрема математиці — науці про числа і числові відношення. «Математика, — писав І. Франко, — утворює ніби найпростіший скелет для інших наук, вчить нас найпростіших речей, але одночасно таких, без яких неможлива жодна інша наука; вчить нас лічити тіла, пізнавати їх форму, визначати їх ставлення до себе і положення в просторі»¹³.

Щодо фізики, то вона описує тіла, які бачимо у природі, спостерігає тіла в спокої або русі (механіка), вивчає різні особливі якості руху (акустика). Фізика, тобто наука про неживу природу, охоплює величезний масив матеріалу, який прагне звести до однієї сили, що рухає цілим Всесвітом. «Наука фізика, — пояснював І. Франко, — безпосередньо опирається на науку біологію (науку про життя в природі)»¹⁴. Біологія, у свою чергу, поділяється на ботаніку (описує рослини, що живуть на землі), зоологію (описує звірів), анатомію (вивчає будову організмів) і фізіо-

¹⁰ Там само.

¹¹ Там само. — С. 35.

¹² Там само.

¹³ Там само. — С. 36.

¹⁴ Там само. — С. 37.

логію (досліджує життєві прояви і спосіб життя). Людина також мусить бути зарахована до предмета цих наук, оскільки йдеться про тілесне життя, народження, живлення і походження. Так завершується рогляд фізичних тіл, а людські знання підіймаються на вищий щабель, утворюючи антропологічні науки.

«Немає такої важкої, такої заплутаної, але одночасно такої важливої науки, — твердив Іван Франко, — як наука про людину і людське життя. Лише вона може визначити справжнє місце людини в природі і серед інших людей»¹⁵. Наука про людину виділяє її тілесні та духовні властивості. Тілесні вавчають фізичні науки, духовні — антропологічні. Духовні властивості відрізняють людину від інших створінь природи, даючи їй можливість жити, працювати, мислити, відчувати, спостерігати. Саме тому логіка, тобто наука про мислення, посідає особливе місце серед антропологічних дисциплін.

Мисляча людина насамперед прагне пізнати себе, аналізує свої дії і намагається погоджувати їх зі своїми думками. Питання людської свідомості вивчає психологія, тобто наука про людську душу, а вона є необхідним науковим підґрунтям для педагогіки. Історія та етнологія — це науки, що досліджують долю та розвиток різних народів. Досягши зрілого віку, людина стає громадянином країни, членом сім'ї, господарем, впливає на інших людей і зазнає їхнього впливу. Як активний член суспільства вона замислюється над суттю суспільних зв'язків і відносин, намагається пізнати їх. «Тими дослідженнями займається у науковій сфері суспільна економія ... Ця наука, — на думку І. Франка, — є найважчою і найважливішою з усіх, які ми пізнали дотепер, тому що досліджує між іншим причини злиднів і багатства людей; вчить про працю, про плоди праці та їх розподіл; одним

словом, показує нам життя людини в її щоденній повній сфері із всіма її потребами»¹⁶.

Наведені поцінування економічної науки, зокрема економічної теорії, мають принципове значення для вивчення поглядів І. Франка у цій царині, оскільки розкривають мотиви його зацікавлення економічними дослідженнями. Економічна наука тісно пов'язана з щоденною господарською діяльністю людини, спрямованою на задоволення її потреб, тому Франко зараховував економіку до найголовніших сфер наукового знання. Варто наголосити, що цю науку вчений розглядав у тісному зв'язку з іншими галузями знання, а їхню корисність визначав щільністю зв'язку з економічною наукою, яка вчить, що «основою людського щастя і добробуту є праця»¹⁷. Для І. Франка людське щастя і добробут були найвищою цінністю. Звідси — і його висока оцінка значення економічної науки.

Проте вчений зауважував, що «праця і турботи про хліб насущний не вичерпують ще всього життя». Поняття правди, справедливості, приязні та добра — також істотні елементи людського добробуту і щастя. Ці поняття становлять основу моральності, що є предметом найвищої науки — етики. «Етика, — писав І. Франко, — вчить людину жити по людськи, — вона керує завжди і всюди її кроками; вона змінює тваринну природу людини і облагороджує, — і в такий спосіб робить її здатною для сприйняття щастя як внутрішнього самозадоволення, так і суспільного, що ґрунтується на узгодженій праці всіх людей і на братській взаємній любові»¹⁸.

Досліджуючи матеріалістичну політекономію, І. Франко не обмежував людське щастя задоволенням винятково матеріальних потреб, не зводив його до «шлункових ідей», а тлумачив у широкому загальноцивілізацій-

¹⁶ Там само. — С. 39.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само. — С. 40.

¹⁵ Там само.

ному вимірі. Саме тому він надавав такого великого значення етиці міжлюдських стосунків через наповнення їх гуманістично-цивілізаційним змістом. Ці морально-етичні аспекти людських взаємин є особливо актуальними на сучасному етапі розвитку суспільства. Адже без звернення до культурних цінностей не може бути повноцінного щастя, незалежно від показників економічного добробуту.

Отже, визначаючи поняття науки, І. Франко виходив з її цілісності, виділяв окремі підрозділи знання, тісно взаємопов'язані. Це стосується як природничих, так і суспільних наук. «Виказуючи всюди єдність природи, єдність її законів у всіх найрізномірніших проявах, науки природничі, — твердив Іван Якович, — підтягли й чоловіка й суспільність людську під ті самі закони, навчили його вважатись за одно з природою, її прямим твором, фазою в розвитку загальноприродного життя»¹⁹.

Такий погляд на цілісність науки, єдність законів природи і суспільного розвитку був абсолютно новаторським для того часу, тому не всі науковці його сприймали. Іван Франко, як оригінальний мислитель-наукознавець, вирізнявся енциклопедичністю наукових зацікавлень, зокрема у сфері економіки. У своїй праці «Кілька слів о тім, як упорядкувати і провадити наші людські видавництва» він ще раз нагадав, що наука є не що інше, як відбиток дійсності і дивної природи в «мислячій умі чоловіка», отже, як і в природі, «все в'яжеється одно з другим і впливає одно з другого». Однак від такого розуміння науки далекі «наші вчені люди». У них дійсність і наука поділені на «фахи», немов ті камінці в мінералогічному кабінеті, розкладені по полицках: одна полицка різко відділена від другої. Науковець хоче захватися в одну таку полицку і ритися в ній довіку. «Наші вчені, — пи-

¹⁹ Там само. — С. 79.

сав І. Франко, — кажучи їх же вченим словом, держаться методи метафізичної»²⁰.

Відзначивши обмеженість метафізичного методу в науці, Іван Якович позитивно висловлювався про діалектичний метод пізнання, який дає змогу з найрізномірніших частин створити «одноцілну єдність». «Діалектичної методи, тої єдності в погляді на природу і світ, — зазначав письменник, — хибує ще й досі найбільшій часті наших учених учителів»²¹. Замість того, щоб дотримуватися наукових методів, вони апелюють до «всемогутнього творця». Якщо ви — люди вчені, писав І. Франко, то «повинні знати, що наука, хочаби бути наукою, мусить відкинути віру, а опертися на критиці, мусить відкинути откровеніє, а опертися на пам'ятниках життя і культури, мусить відкинути двоїстість в природі, а стояти на єдності (монізмі), т.є. й мусить признати, що матерія і сила — одно суть, що дух і тіло — одно суть»²².

Іван Франко утверджував засади істинності в усіх царинах людської діяльності. Так, аналізуючи поезії П. Куліша, він відзначав у них риси релігійного догматизму, згідно з яким Бог «воскресає у сяєві науки». «Ми раді б знати, котра-то наука воскресить його? Чи геологія, котра виперла його з творення землі? Чи біологія, котра виперла його з творення живих істот? Чи психологія, котра виперла його з усіх об'явів психічних? Чи філософія, котра виперла його з границь нашого досвіду, мислення і розуміння?»²³. Іншими словами, вчений обстоював науковий раціоналізм, пошук істини у цілісній природі, до якої належить і людина з усіма її потребами та почуваннями.

Отже, однією з особливостей наукової творчості І. Франка є те, що вона в усіх своїх аспектах спиралася на найвидатніші набутки

²⁰ Там само. — С. 188.

²¹ Там само.

²² Там само. — С. 189.

²³ Іван Франко. Зазначена праця. — К., 1980. — Т. 26. — С. 164.

тогочасної наукової методології, що і робить її фундаментальною. Окремі його праці присвячені саме проблемам науки, її методології, перспективності розвитку, конкретного застосування. До них належить, зокрема, наукознавче дослідження «Мислі о еволюції в історії людськості», де порушені здебільшого проблеми суспільствознавства. Наголошуючи на єдності наук, Іван Якович ще раз нагадує про великий вплив природничих дисциплін на інші галузі людського знання²⁴.

Геніальний висновок про органічну єдність людини і природи був настільки новаторським, що і досі залишається актуальним. Щоб довести його істинність, достатньо послатися на досліді В.І. Вернадського, котрий прагнув довести взаємопов'язаність живої та неживої природи. Сучасна концепція сталого розвитку, якою так хизуються деякі вчені та бездумно пропагують їхні прихильники, не містить тих фундаментальних засад органічності природи, зокрема місця у ній людини, котрі так чітко й аргументовано утверджував І. Франко.

«Можна, — казав письменник, — бути вченим, а навіть геніальним природознавцем, а дуже мало знати наук суспільних. І навідворіть, можна бути добрим економістом, правником або й істориком, а не знати наук природничих»²⁵. Власне, так часто трапляється, що природознавці, обговорюючи загальносуспільні питання, автоматично переносили на них свої теорії. Натомість економісти та історики, не знаючи наук природничих, заперечували їхню роль у пізнанні суспільних явищ. Однак, на думку І. Франка, науки суспільні жодним чином «не можуть відриватися від ґрунту загального природознавства, бо тільки на тім ґрунті й можливий їх зріст»²⁶.

²⁴ Там само.

²⁵ Іван Франко. Зазначена праця. — К., 1986. — Т. 45. — С. 82.

²⁶ Там само. — С. 83.

Водночас він застерігав від шаблонного трактування суспільних явищ, механічного перенесення природознавчих методів на вивчення суспільства. Так, відомий соціолог А. Шеффле вирішив описати «будову і життя суспільного тіла», але те тіло наперед вважав індивідуально людським. Однак цього не можна сказати «о тілі суспільнім», яке до того ж перебуває у постійному розвитку.

До речі, наведений І. Франком приклад варто мати на увазі й сучасним дослідникам, які іноді намагаються ототожнити життя людських спільнот із життям інших популяцій, подібних тільки за зовнішніми ознаками. Такі спроби довести тотожність життя людей та інших живих істот ведуть у глухий кут уже тому, що людину вирізняють прикмети і сутності, відсутні в інших організмів. Вона має найдорожчий скарб — розум і волю. Саме волевий імператив виділяє людину із царства тваринного світу.

Розвиваючись, людина щоразу більше керується наукою. «Чим більше науки, тим менше віри, бо наука не є віра, а сумнів, критика; чим більше віри, тим менше науки»²⁷. Слушне й інше зауваження І. Франка про те, що «чим економічні і політичні обставини тяжчі, боротьба за існування трудніша, тим наука слабша, а віра дужча»²⁸.

Утверджуючи наукові істини у трактуванні світобудови і розвитку людства, дотримуючись генетико-еволюційної позиції, І. Франко вважав, що «кажда доба історична — се дерево. Корінням воно стоїть глибоко в минувших часах, а його крайні парості врастають також далеко в будуще»²⁹. Це фундаментальна наукознавча засада, розуміння якої дає змогу збагнути глибокий зміст єдності «трьох теперешностей», властивих будь-якому явищу, процесу, події. «Сучасна наука, — зазначав письменник, — відкриває в нашім

²⁷ Там само. — С. 124.

²⁸ Там само. — С. 125.

²⁹ Там само. — С. 134.

житті остатки не тільки середньовічних, але й безмірно давніших, первісних діб історичних». Усвідомлення цього факту є надійним методологічним інструментом для вивчення розвитку економіки й економічної думки. До речі, принцип хронологічного взаємозв'язку далеко не кожному з дослідників удається досягнути і сьогодні.

У 1895 р. І. Франко прочитав лекцію «Найновіші напрями в народознавстві». У ній, виходячи з позицій історизму, він відзначав, що нерідко його сучасники-науковці з пихою ставляться до середньовічних забобів, забуваючи про те, що впродовж минулих століть вони вважалися здобутком цивілізації. «Адже наша міфічна географія, антропологія, фізіологія, народна астрономія, — доводив учений, — в дуже значній мірі беруть свій початок у середньовічних працях того роду, в працях, які тоді вважалися за останнє слово науки»³⁰.

На кожному етапі розвитку цивілізації поняття науки, враховуючи рівень людського знання, є відносним. «Не забуваймо, — писав І. Франко, — що пізнання історичної еволюції, певної інституції, певного вірування, певної системи мислення є першою елементарною умовою зрозуміння тієї справи, є доброю половиною того зрозуміння, яке без того буде лише абстрактним і довільним»³¹.

Наголошування на еволюційності людського знання — одна з істотних прикмет Франкового наукознавства. Дотримуючись положення про цілісність науки, він водночас наполягав на необхідності застосування різних методів у вивченні окремих наук. Учений твердив, що певні науки потребують застосування методів, непридатних для інших. Отже, різні методології сприяють пізнанню наукової істини. Цей факт І. Франко довів у своїх народознавчих дослідженнях, використовуючи різні підходи.

³⁰ Там само. — С. 257.

³¹ Там само. — С. 258.

Саме завдяки різноманітним методологічним засадам учені «незмірно розширили видноколу наших знань, поглибили їх зміст, виявили марність і дріб'язковість давніх апріористичних і опертих на спекуляції, на раціоналізмі доктрин і вторували дорогу новому, еволюційному поглядові на світ і на історію народів. Той погляд, викладений догматичним способом ще ідеалістом Гегелем і позитивістом Контом ... одержує величезну підтримку в геніальних природничих працях Дарвіна, які в свою чергу дали потужний імпульс до розвитку багатьох емпіричних наук»³².

У контексті сказаного слід підкреслити факт методичного взаємозбагачення наук у процесі еволюції людського знання. Іван Якович акцентує на догматизмі методу Гегеля, з полону якого дехто з вітчизняних економістів не може вирватися й досі. У праці «Соціалізм і соціал-демократизм» І. Франко звернув увагу на діалектичний метод, яким нібито К. Маркс і Ф. Енгельс збагатили людство. Хоча, як писав учений, «всі великі робітники на полі науки відкидали діалектичний метод, а то й виразно осуджували його ... Хто хоч трохи знає історію розвою сучасної науки, мусить знати, що всі великі вчені відкидали діалектичний метод»³³.

Цей висновок І. Франко підтвердив, посиляючись на праці Ж.-Б. Ламарка, Ч. Лайєля, Ч. Дарвіна, Е. Геккеля, Г.-Л.-Ф. Гельмгольца, Т.-Г. Гекслі, Жофруа Сент-Ілера, Дж. Стюарта, Дж. Міля, Л.-Г. Моргана, Г.-Т. Бокля, Т. Мена, Е.-Б. Тайлера, Г. Спенсера, Ж.-М. Гюйо, котрі були видатними природо- і суспільствознавцями. На думку Франка, не полюбляв діалектичний метод і Гете, який справедливо зазначав, що «сим методом однаково легко доказати і за і проти всякої речі. Він розумів, що для досліду правди є тільки один метод — індуктивний»³⁴.

³² Там само. — С. 260.

³³ Іван Франко про соціалізм і марксизм: Рецензії і статті 1897–1906. — Нью-Йорк, 1966. — С. 38.

³⁴ Там само.

Посилаючись на дослідження Г. Пасманіка, І. Франко наводить його твердження про те, що Гегель увесь час страждав, підганяючи реальні явища під закони своєї діалектики, і сам ніколи не міг задовольнитися отриманими результатами. На них побудував свої «діалектичні спекуляції» і К. Маркс.

Іван Франко не терпів жодних спекуляцій, навіть якщо вони були опутані в діалектику. У науці він надавав перевагу фактам та їх індуктивному аналізу. Нерідко Іван Якович критикував своїх сучасників за бездумне використання методу діалектики у здійсненні конкретних досліджень, висновки з яких були наперед визначені. Вчений вказував, що ніхто не має монополії на істину, але до неї потрібно йти шляхом скрупульозного аналізу. А оскільки такий аналіз проводять конкретні люди, виховані в конкретних обставинах, то наукові висновки, коли йдеться про суспільно-економічні явища, відбивають світогляд їхніх авторів. Чекати абсолютної правди — марна справа, бо кожен народ, кожна політична партія захищає свою правду.

Звісно, ця стаття не вичерпує поглядів Івана Франка на науку і наукознавство, яким він приділяв багато уваги у своїй творчості. Очевидно, що тут є ще значні резерви для наукових пошуків. Адже наукознавчі погляди видатного українського вченого за змістом, спрямуванням, новаторськими орієнтаціями, конструктивністю — справді геніальні. Вони і нині є теоретико-методологічним арсеналом розвитку наукових досліджень у цілісній системі наукового знання.

Погляди Івана Франка на науку та наукознавство не були статичними, вони постійно розвивалися. Так, молодий дослідник не заперечував діалектичного методу, але, зрозумівши його наукову безпорадність, став активним критиком. І. Франко усвідомлював неминучість зміни наукових поглядів, бо вважав, що це відповідає еволюції науки і людського мислення. «Тільки той не міняє поглядів, — писав дослідник, — хто їх ніколи не мав». Ця слухна думка варта уваги, оскільки орієнтує науковців на постійний новаторський пошук, звільнення від догматичних уявлень і застарілих парадигм.